

In Bergmans bodemloze put

De manier waarop de Zweedse filmmaker speelt met de grens tussen fictie en werkelijkheid, tussen acteurs en personages, trekt onvermijdelijk theaterregisseurs aan. De Belgische collectieven tg STAN en de Roovers (...) hebben de sprong gewaagd.

Na de Claude Debussy-lente, zie hier de Ingmar Bergman-herfst. Voor zijn honderdste geboortedag krijgt de Zweedse toneelschrijver en filmmaker een overvloedig huldebeton. De liefhebber zal dit echter niet terugvinden op downloadplatformen, waar zijn werk zo goed als afwezig is, maar wel in de filmzalen – een tiental films wordt opnieuw uitgebracht – en vooral in het theater. Dus Bergman, ja, maar op het toneel. Op de planken tonen wat op filmsets werd opgenomen, is geen nieuwe trend, maar in Bergmans geval krijgt het een speciale betekenis, want zijn werk peilt naar de zin en de aard van het uitbeelden. Hoe moet men een auteur met een dergelijk verstrengeld oeuvre benaderen? “Met Bergman is het eenvoudig: je duikt in een bodemloze put”, vernemen we. Laten we dus duiken.

In het kader van het Festival d'Automne stelt het Vlaamse collectief tg STAN twee werken voor van de man uit Fårö, *Après la répétition* en *Infidèle*. Het tweede, door Bergman als scenario geschreven in 1997, werd daarna verfilmd door een van zijn vaste actrices en ex-levensgezellinnen, Liv Ullmann. Bergman speelt er zelf niet in mee, maar zijn naam wordt verbonden aan het personage van een toneelschrijver die een heldin tracht te omschrijven. Dat is het wat de toeschouwer op de scène van het Théâtre de la Bastille ziet bij het begin van *Infidèles* – tg STAN en het gezelschap de Roovers, waarmee het collectief samenwerkt, hebben de titel een 's' meegegeven. Tussen onopvallende meubelstukken (bed, sofa, pupiter) die bepaalde scènes zullen stofferen, beginnen de acteurs met het samenstellen van een personage, dat van Marianne (gespeeld door Ruth Becquart). Wat voor een karakter heeft ze? Waar komt ze vandaan? Ze bouwen samen een leefwereld op. Een echtgenoot. Een vriend. En dan is er begeerte. Voor die vriend. Incest. Daarna, gedragen door de karakters van deze personages die even voordien nog niet bestonden, storten ze zich in een duizelingwekkende val, tot ze een punt bereiken dat iedereen ervan zou weerhouden zich ooit aan iemand te binden. Dat heet een echtscheiding, een breuk, een radicaal instorten van gevoelens waarvan Bergman de brokstukken met een scalpel sorteert. “Hij bezit echt het talent de menselijke natuur perfect te begrijpen en die kennis in dialogen om te zetten”, glimlacht Frank Vercruyssen (de minnaar).

“Wreed”

Bergman zegt niets anders in zijn autobiografie *Laterna Magica*: “Ik heb de gave mij de meeste omstandigheden uit het leven voor te stellen, ik schakel mijn verbeelding in en de juiste gevoelens komen toegestroomd, het krijgt kleur, het verdiept zich.” Bij hem duurt het opzoeken van het onbezorgde geluk nooit heel lang, in tegenstelling tot de wonden die deze zoektocht slaat. “Ik ben altijd onder de indruk van de manier waarop Bergman luchtigheid, wreedheid en zelfspot doet samengaan. Hij behandelt wrede onderwerpen. Wij zijn wreed. En tegelijkertijd amuseren we ons”, zegt Vercruyssen, die de auteur vergelijkt met Büchner of Tsjechov. In 2013 bracht hij met tg STAN al *Scènes uit een huwelijk*.

Met uitersten schermen, dat kan Bergman ook heel goed in de werkelijkheid. Hij toont zich sympathiek: “In alle theaters waar ik wat langer aan het werk bleef, kreeg ik een persoonlijk toilet. Dat is ongetwijfeld mijn meest duurzame bijdrage tot de theatergeschiedenis.” Maar

ook meedogenloos: “De mooie en geniale actrice is haar geheugen en haar tanden kwijtgeraakt en is gestorven in een psychiatrische instelling toen ze 50 was. Dat was voor haar de uitkomst van een bandeloos leven.” Hij spreidt zijn haat tentoon, maar ook zijn zwakheden, met een extreem analytisch vermogen dat hij ook in zijn films aanwendt. Een leven vol uitzinnige gevoelens, doorspekt met angstaanvallen, slapeloosheid en chronische gezondheidsproblemen. “Bergman is fascinerend omdat zijn persoonlijkheid tegenstrijdig en complex is, maar ook onverbloemd”, analyseert de Vlaamse acteur hem. De auteur is geobsedeerd door ontrouw: zodra hij een koppel vormt, laat hij vrouw en kinderen in de steek en slaat hij op de vlucht met zijn minnares, die hij even later laat vallen om opnieuw hetzelfde te doen met een andere vrouw. Hij zou vrijgezel kunnen blijven en de veroveringen aaneenrijgen, maar hij zwicht steeds opnieuw (vijf keer) voor de mogelijkheid zijn leven te delen in een huwelijk, waarvan hij uit ondervinding weet dat het uitdraait op een mislukking. Hij lijkt verblind te zijn door de zorgeloze momenten aan het begin van de liefdesgeschiedenissen.

Hetzelfde geldt voor zijn personages, wiens ontrouwverhaal in het Théâtre de la Bastille geïnspireerd is op Bergmans eigen leven – de overspelige vlucht naar Parijs in 1951 met Gun, een journaliste met wie hij later trouwde. “Dat is de moeilijkheid: als je de waarheid wil kennen, moet je ze niet aan Bergman vragen! Dat heb ik ergens gelezen. Zijn autobiografie is misschien nog fictiever dan zijn scenario's”, verklaart Frank Vercruyssen. De acteurs en regisseurs die met zijn werk aan de slag gaan, weten inderdaad nooit echt in welke wereld ze terechtkomen. Is Marianne, de heldin van *Infidèles*, een origineel personage, een andere verschijningsvorm van Paula uit *Scènes uit een huwelijk* (waarvan de heldin Marianne heet) of een fictieve versie van Gun – en zo ja, in welke mate? Heeft de vreselijke scène tussen de bedrogen echtgenoot (Robby Cleiren) en zijn dochter (Jolente De Keersmaeker) zich ooit echt afgespeeld? En waarom dwingt de minnaar Marianne hem een cruciale gebeurtenis in detail uit te leggen, terwijl Bergman in zijn autobiografie toegeeft dat hij er zelf helemaal niets van afweet? Werken met Bergman, dat betekent ook geconfronteerd worden met een hypertekstueel woud dat leidt naar een wirwar van onderaardse gangen zonder uitweg. Rond dwalen tussen zijn biografie en zijn stukken blijkt even aangenaam als frustrerend.

“Als acteurs biedt Bergman ons veel stof omdat zijn werken complex zijn en omdat elk personage een groot aantal mogelijke interpretaties oproept”, vervolgt Vercruyssen. Tijdens de repetities zit het collectief rond de tafel om de intenties van de auteur te bespreken, waarbij ze verschillende vertalingen vergelijken. Jolente De Keersmaeker: “Dat kan snel ontsporen! Als we niet opletten, kunnen we de toeschouwer verliezen of kan het stuk opnieuw een heel eenvoudig verhaal worden. We moeten uitkijken, want we zitten in uiterst subtiele gevoelsregisters.” Op het toneel slaagt het collectief daar uitstekend in, onder meer door de subtiele manier waarop het de toeschouwers erbij betreft: vaak weet men niet of ze nu tegen het publiek spreken, tegen de andere acteurs, tegen de personages gespeeld door de acteurs of tegen iedereen tegelijk. Dat netwerk van gekruiste manieren van aanspreken maakt tg STAN van nature bergmaniaans.

(...)

Guillaume Tion